

Łukasz Komorowski, Anna Rosa, Sławomir Kalinowski

Koncepcja *smart villages* – czy to kolejny etap odnowy wsi?

Streszczenie: Program odnowy wsi i idea *smart villages* to koncepcje przyjęte w Unii Europejskiej, które promują przedsięwzięcia mające na celu poprawę warunków życia mieszkańców wsi. Oba programy wzbudziły zainteresowanie nie tylko u przedstawicieli władz samorządowych, lecz także wśród liderów wiejskich. O ile znany już od 20 lat program odnowy wsi pozwala spojrzeć z perspektywy czasu na zrealizowane przedsięwzięcia i stojące wyzwania, o tyle koncepcja *smart villages* jest nowym rozwiązaniem i ciągle nie wiadomo, w czym się sprawdzi i jakie będą jej efekty. W artykule dokonano charakterystyki obu koncepcji wraz ze wskazaniem ich podobieństw i różnic. Ponadto podjęto próbę odpowiedzi na pytanie, czy koncepcja rozwoju obszarów wiejskich *smart villages* jest kontynuacją programu odnowy wsi, czy też zupełnie nowym rozwiązaniem na rzecz poprawy jakości życia na wsi. Przeprowadzona analiza porównawcza pozwoliła na wyłonienie wspólnych cech obu programów, do których należą m.in.: aktywizacja lokalnej społeczności, uwzględnianie lokalnych uwarunkowań i zasobów, realizacja przedsięwzięć zarówno infrastrukturalnych, jak i społecznych. Sformułowano również rekomendacje dla dalszego rozwoju *smart villages*.

Słowa kluczowe: *smart villages*, odnowa wsi, społeczność lokalna, wieś, rozwój lokalny, Polska.

Mgr Łukasz Komorowski, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, Zakład Ekonomii Wsi, ul. Nowy Świat 72, 00-330 Warszawa, e-mail: lkomorowski@irwirpan.waw.pl, ORCID: 0000-0001-9287-719X; **dr Anna Rosa**, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, Zakład Ekonomii Wsi, ul. Nowy Świat 72, 00-330 Warszawa, e-mail: arosa@irwirpan.waw.pl, ORCID: 0000-0002-0247-6593; **dr hab. Sławomir Kalinowski, prof. IRWiR PAN**, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, Zakład Ekonomii Wsi, ul. Nowy Świat 72, 00-330 Warszawa, e-mail: skalinowski@irwirpan.waw.pl, ORCID: 0000-0002-8068-4312.

Utwór dostępny jest na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa 4.0 Międzynarodowe.
[Creative Commons CC BY 4.0.](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

1. Wprowadzenie

Miasta stanowią centra życia społecznego, kulturowego i ekonomicznego, a ich ciągły niezaprzeczalny rozwój sprawia, że na dalszy plan schodzą zagadnienia związane z rozwojem obszarów wiejskich. Brak długofalowych polityk lokalnych powoduje, że naukowcy zwracają uwagę na problemy dotyczące obszary wiejskie, a wśród nich wyludnienie, starzenie się społeczeństwa czy pogarszanie jakości życia ludności (por. Wilkin, Hałasiewicz [red.] 2022). Nawarstwianie się ich prowadzi do niepełnego czy wręcz nieracjonalnego wykorzystania potencjału tkwiącego we wsiach. W dyskusji publicznej zwraca się uwagę na fakt, że wieś ma duży potencjał rozwoju. Skłoniło to decydentów do wdrażania koncepcji inteligentnych wsi, znanych jako *smart villages*. Celem tej koncepcji jest przekształcenie wsi w odporne i zrównoważone społeczności, w których zasoby są racjonalnie wykorzystywane zgodnie z naturą i potrzebami mieszkańców, przy użyciu technologii i innowacji.

Wnikliwy obserwator życia społecznego może zauważyć, że to nie pierwsza wprowadzana idea rozwoju wsi, bo już ponad 20 lat temu pojawił się program odnowy wsi. Część obserwatorów polityk krajowych i europejskich może więc zadawać sobie następujące pytania: czy *smart villages* będzie kolejnym etapem odnowy wsi? Czy idea ta jest czymś nowym, czy może to tchnięcie nowego impulsu do już istniejących programów? Na te pytania warto poszukiwać odpowiedzi. Pozwolą one bowiem zrozumieć, w jaki sposób polityka rozwoju obszarów wiejskich może wpłynąć na poprawę jakości życia mieszkańców wsi oraz na rozwój kraju.

Koncepcja *smart villages* może stanowić kolejny krok w procesie odnowy wsi. Można spojrzeć się na tę ideę szerzej jako na relacje między miastem a wsią, na tworzenie odporności obszarów wiejskich i jej mieszkańców, ich rozwój ekonomiczny oraz związane z tym kwestie środowiskowe i społeczne. Dlaczego rozważania nad wsią są ważne? Ponieważ obszary wiejskie zajmują 93% powierzchni Polski i zamieszkuje je ok. 40% ludności kraju. Potwierdza to ich znaczenie zarówno z punktu widzenia ekonomicznego, społecznego, jak i środowiskowego. Skomplikowana struktura, zawiłe procesy i przede wszystkim duże zróżnicowanie układów przestrzennych (por. Stanny, Rosner, Komorowski 2023) oraz funkcjonalnych (por. Bański, Czapiewski 2016) powodują, że rozwój wsi stanowi istotny aspekt procesu rozwoju kraju jako całości. Chociaż jeszcze do końca XX w. obszary te powszechnie kojarzone były przede wszystkim z rolnictwem, a mieszkańcy wsi z osobami, które utrzymują się z produkcji rolnej, to wieś jest nie tylko rezerwuarem dla gospodarki żywnościowej, lecz także miejscem rozwoju turystyki, nowoczesnych technologii i innowacji, jak również infrastruktury sportowej oraz związanej z usługami publicznymi, takimi jak świetlice, biblioteki czy też obiekty kultury i dziedzictwa narodowego.

Niedostateczny stopień rozwoju infrastruktury technicznej i społecznej na wsi może stanowić barierę dla jej wielofunkcyjnego rozwoju. Wszystko to powoduje, że zdiagnozowanie współczesnych zagrożeń, z jakimi zmagają się te obszary, jest konieczne, aby móc je mądrze wesprzeć. Jedną z najpoważniejszych barier wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich jest słabo rozwinięta infrastruktura transportowa. Problemy, które hamują rozwój, dotyczą również słabo rozwiniętej lub niewystarczająco rozbudowanej infrastruktury techniczno-społeczno-kulturowej (place zabaw, świetlice, placówki służby zdrowia, domy kultury, boiska sportowe), w tym w szczególności braku dostatecznego wyposażenia w zbiorową sieć wodno-kanalizacyjną, jak również małej liczby oczyszczalni ścieków. Należy tu również uwzględnić stan infrastruktury energetycznej (w tym gazociągowej) oraz niedostateczny rozwój sieci telekomunikacyjnych. Zdaniem Piotra Prusa (2008) barierą, która zagraża atrakcyjności wsi, jest również niedostateczny rozwój planowania przestrzennego przy braku jednoznacznych kryteriów oraz zasad wykorzystania przestrzeni i gruntów. Warto przy tym pamiętać, że wieś nie jest jednorodna i stanowi pewien agregat łączący zarówno wsie położone wokół dużych miast, które są silnie zgentryfikowane (por. Zwęglińska-Gałecka 2022), jak i wsie peryferyjne, a każda z nich potrzebuje innych instrumentów i narzędzi rozwoju.

Złagodzenie tych zagrożeń lub ich całkowite rozwiązanie wydaje się trudne bez przygotowania zewnętrznego dofinansowania w formie specjalnych programów, które angażowałyby lokalne społeczności do wykorzystania ich potencjału i wspomagałyby realizację lokalnych pomysłów na rozwój. W Polsce nie ma jednego schematu działań związanego ze wspieraniem rozwoju wsi. W niniejszym opracowaniu staramy się zwrócić uwagę na dwa instrumenty (programy) wspierające rozwój regionalny obszarów wiejskich wykorzystujących zasoby lokalne wsi, a są to program odnowy wsi i koncepcja *smart villages*.

Dlaczego do analiz wybrano te dwie idee spośród wielu innych koncepcji teoretycznych dotyczących rozwoju obszarów wiejskich? W opinii autorów stanowią one w ostatnich latach istotną przesłankę polityki rozwoju obszarów wiejskich realizowanej w Unii Europejskiej (UE).

Po pierwsze mają nowatorskie podejście. Zarówno *smart villages*, jak i odnowa wsi są stosunkowo nowymi koncepcjami, które w ostatnich latach zyskały na popularności w kontekście rozwoju obszarów wiejskich. Są one postrzegane jako innowacyjne odpowiedzi na wyzwania związane z upadkiem wsi i trudnościami w zrównoważonym rozwoju w obszarach wiejskich. Zbadanie tych koncepcji pozwala na ocenę ich potencjału i skuteczności jako narzędzi polityki rozwoju.

Po drugie jest to reakcja na przeobrażenia społeczno-gospodarcze w UE. Polska, podobnie jak inne kraje UE, zmagają się z dynamicznymi zmianami na obszarach wiejskich, które obejmują m.in.:

- proces peryurbanizacji polegający na ekspansji obszarów zurbanizowanych poza granice aglomeracji miejskich (Stanny, Strzelecki 2020, s. 33); warto tutaj zauważyć, że obszary wiejskie położone wokół dużych aglomeracji coraz częściej stają się atrakcyjnym miejscem do życia dla dotychczasowych mieszkańców oraz dla osób migrujących z miasta;
- zmianę struktury demograficznej ludności wiejskiej: odpływ młodych wykształconych osób, starzenie się społeczeństwa (Rosner 2016);
- przemiany strukturalne w rolnictwie (zmniejszenie znaczenia rolnictwa jako źródła dochodów ludności wiejskiej) (Musiał 2007);
- zmiany na rynku pracy oraz pauperyzację społeczeństwa (Kalinowski 2015);
- zanikanie miejscowości (Heffner, Latocha 2021);
- chaos przestrzenny (Śleszyński 2018);
- konflikty przestrzenne i społeczne (Milczarek-Andrzejewska, Zawalińska, Czarnecki 2018).

Zjawiska, które wskazano, takie jak migracja do miast, starzenie się populacji wiejskiej, ale też brak dostępu do nowoczesnych technologii i usług, wymagają nowych podejść i strategii rozwoju. Koncepcje *smart villages* i odnowy wsi są odpowiedzią na te zmiany i skupiają się na wykorzystaniu technologii, partycypacji społecznej i wzmocnieniu lokalnych społeczności.

Po trzecie opracowanie to ma charakter utylitarny, łączy teorię z praktyką. Badanie koncepcji *smart villages* i odnowy wsi pozwoliło na określenie możliwości zastosowania obu koncepcji w praktyce. Umożliwiło ocenę skuteczności i zgodności działań podejmowanych w ramach *smart villages* i odnowy wsi z innymi teoretycznymi założeniami polityki rozwoju.

Wreszcie po czwarte koncepcje te mają wysoki potencjał rozwojowy dla społeczeństwa obywatelskiego. Zarówno *smart villages*, jak i odnowa wsi są postrzegane jako potencjalne kierunki w kreowaniu społeczeństwa obywatelskiego. Skupiają się na partycypacji mieszkańców, wzmocnieniu społeczności lokalnych i tworzeniu partnerstw. Porównanie tych dwóch koncepcji pozwala na ocenę ich wkładu w rozwój społeczeństwa obywatelskiego i identyfikację najlepszych praktyk, które mogą być stosowane w innych działaniach.

Koncepcje *smart villages* i odnowy wsi wpisują się w teorię rozwoju społeczności lokalnych, m.in. *community development* lub teorię Blakely'ego. Istnieje wiele elementów tych koncepcji, które współgrają i wzmacniają się nawzajem. Partycypacja społeczna jako priorytetowy czynnik rozwoju społeczności lokalnych jest ważna zarówno w kontekście *community development*, jak i teorii Blakely'ego. W przypadku *smart villages* i odnowy wsi partycypacja mieszkańców jest kluczowa, aby zaangażować ich w proces podejmowania decyzji, identyfikowania potrzeb społeczności i wspólnego rozwiązywania problemów. Kolejny element tych powiązań

to wzmocnienie społeczności lokalnej. Odnosi się ono do rozwijania kapitału społecznego, budowania relacji między różnymi grupami społecznymi oraz rozwijania umiejętności społecznych i liderowania. W literaturze przedmiotu podkreśla się, że w przypadku *smart villages* i odnowy wsi istotne jest budowanie sieci i współpracy pomiędzy mieszkańcami, organizacjami pozarządowymi, lokalnymi władzami i innymi podmiotami, aby osiągnąć trwały rozwój społeczności lokalnych (Blakely, Bradshaw 2002; Buitrón 1961).

Wpisanie w obie teorie rozwoju społeczności wynika ze znaczenia zasobów lokalnych. Zarówno koncepcje *smart villages* oraz odnowy wsi, jak i teoria Blakely'ego podkreślają istotę wykorzystania tych zasobów w celu tworzenia trwałego rozwoju społeczności lokalnych. Włączenie i zaangażowanie społeczności (uczestnictwo i współdecydowanie) jest koniecznym aspektem, aby móc dokonać zmian i odnowić obszary wiejskie (Wolski 2017; Kamiński 2011; 2008; Kaleta 2007; Kłodziński 2003; Wilczyński 2003). Wzmacnianie lokalnych gospodarek, promowanie rolnictwa ekologicznego i odnawialnych źródeł energii, znaczenie lokalnych liderów i ich wkładu w rozwój społeczności to tylko kilka przykładów, które wpisują się w te koncepcje. Wreszcie *community development* i teoria Blakely'ego podkreślają znaczenie partnerstwa i współpracy pomiędzy różnymi podmiotami. W kontekście *smart villages* i odnowy wsi budowanie takich partnerstw może prowadzić do wzajemnego wsparcia, wymiany wiedzy i zasobów oraz do realizacji wspólnych projektów.

Celem artykułu było porównanie programu „odnowa wsi” i koncepcji *smart villages* jako narzędzi angażujących lokalne społeczności i kształtujących warunki życia ludzi na obszarach wiejskich. Szukano odpowiedzi na pytanie, czy proponowana przez UE koncepcja rozwoju obszarów wiejskich *smart villages* jest kontynuacją programu odnowy wsi, czy też zupełnie nowym rozwiązaniem na rzecz poprawy jakości życia na wsi. W artykule dokonano charakterystyki obu koncepcji wraz ze wskazaniem podobieństw i różnic oraz sformułowano rekomendacje dla wdrażania instrumentu, jakim jest *smart villages*. Na potrzeby artykułu pojęcia „obszary wiejskie” i „wieś” są stosowane zamiennie i traktowane jednoznacznie.

2. Odnowa wsi jako metoda rozwoju obszarów wiejskich

W literaturze przedmiotu odnowę wsi opisuje się jako ideę, koncepcję rozwoju, koncepcję ożywienia gospodarczego, program, metodę, proces czy narzędzie wspierania przemian społeczno-ekonomicznych obszarów wiejskich. Samo pojęcie pochodzi z niemieckiego zwrotu *Dorferneuerung* (*Dorf* – wieś, *Neuerung* – odnowa) (Idziak, Wilczyński 2013).

Odnowa wsi jest instrumentem wspierania rozwoju i przemian społeczno-ekonomicznych na obszarach wiejskich, propagowanych w programach UE. Działania

realizowane w ramach odnowy mają na celu poprawę warunków i jakości życia mieszkańców wsi, które mogą przejawiać się zarówno w materialnym, jak i pozamaterialnym, czyli duchowym i społecznym, wymiarze (Czapiewska 2011; Rydz 2009). Jako koncepcja wspierająca rozwój wsi pojawiła się już w latach 70. XX w. najpierw w Niemczech Zachodnich, a później w Austrii. Na początku oznaczała komasację gruntów i dostosowywanie infrastruktury wsi (np. dróg, domów, kanalizacji i wodociągów) do wymogów nowoczesnego, wielkoobszarowego rolnictwa i „miejskich” warunków życia (Czapiewska 2011). Zmiany infrastrukturalne na wsiach realizowane były również w ramach odnowy wsi w Austrii, ale nie zapobiegły one dalszemu ubożeniu wsi i nie przyczyniły się do zatrzymania odpływu ludności ze wsi do miast. Zauważono wtedy konieczność dostosowania działań realizowanych w ramach tej koncepcji do zmian zachodzących na obszarach wiejskich. W literaturze przedmiotu można znaleźć opinie, że to nie Niemcy, ale właśnie Dolna Austria przyczyniła się do rozprzestrzenienia ruchu odnowy wsi na inne kraje Europy (Czapiewska 2011).

W Polsce działania z zakresu odnowy wsi realizowane są już od ponad 20 lat, a zostały zapoczątkowane w województwie opolskim. Był to program, w którym na poziomie sołectkim wykorzystano metodę długoterminowego planowania strategicznego. Doświadczenia opolskie stały się inspiracją i ideę tę zaczęto wdrażać w innych częściach kraju, np. w województwach pomorskim, śląskim czy wielkopolskim. Doprowadziło to do zwołania w 2002 r. I Polskiego Kongresu Odnowy Wsi, który stanowił forum wymiany doświadczeń.

Ryszard Wilczyński (2003) definiuje odnowę wsi jako dążenie do wzrostu szeroko pojętego standardu życia i ekonomicznej niezależności wsi. Uważa, że jest to proces kształtowania warunków życia mieszkańców wsi, którego animatorem i jednocześnie podmiotem jest społeczność lokalna. Głównym zadaniem odnowy jest dostosowanie terenów wiejskich do pełnienia nowych funkcji poprzez wywołanie zmian strukturalnych w wymiarach społecznym i gospodarczym. Zmiany te dotyczą m.in. miejsca zamieszkania, organizacji przestrzeni publicznej, świadczonej usług, infrastruktury drogowej itp.

Andrzej Kaleta (2007) uważa, że odnowa wsi to „zespół działań praktycznych o bardzo nowoczesnej podbudowie teoretycznej, będących reakcją na kryzys wsi i rolnictwa”. Z kolei zdaniem Marka Kłodzińskiego (2007) odnowa wsi to ludzie, ich zaangażowanie, potrzeby oraz zasoby, które tkwią w nich i ich otoczeniu. Jak ważna jest ich rola w rozwoju obszarów wiejskich podkreśla również Marta Błąd (2007), według której program ten sprzyja wzmocnieniu lub też odbudowie kapitału społecznego i ludzkiego. Marta Gład i Władysław Hasiński (2010) oraz Gabriela Czapiewska (2011) stawiają wręcz znak równości pomiędzy odnową wsi, zasobami lokalnymi i zaangażowaniem społecznym. W definicjach tych mocno wybrzmiewa

jakość życia mieszkańców wsi, którzy zdaniem Kłodzińskiego (2006) stanowią nie tylko wspólnotę lokalną, ale też są jej podstawową wartością. Jednak jak zauważa Marcin Wójcik (2017), interpretacja oraz pomiar procesu odnowy wsi jest niezwykle skomplikowany, głównie z powodu technicznego podejścia do tego zagadnienia i sprowadzenia go do roli programu dofinansowania.

Przedsięwzięcia zrealizowane w ramach odnowy wsi wywołują zmiany zarówno w wymiarach społecznym, ekonomicznym, przestrzennym, jak i gospodarczym. Wyróżnia się dwie grupy przedsięwzięć podejmowanych w ramach odnowy wsi (Heffner 2007; Niedźwiecka-Filipiak 2007):

- proste, charakterystyczne dla fazy inicjalnej i początkowego etapu działania, takie jak np. próby zagospodarowania przestrzeni wspólnych, porządkowanie i urządzenie otoczenia obiektów użyteczności publicznej, adaptacji obiektów lub pomieszczeń na nowe funkcje (np. place zabaw, skwery, domy spotkań);
- kompleksowe, realizowane w fazie zaawansowanej i istotne z punktu widzenia rozwoju regionu; podejście to oznacza realizację projektów, które uwzględniają wizję rozwoju zgodne z dziedzictwem kulturowym i historycznym przy jednoczesnym ukierunkowaniu w stronę nowych typów działalności charakterystycznych dla konkretnego miejsca (jak np. wsie tematyczne).

Program odnowy wsi jest finansowany poprzez różnego rodzaju instrumenty wsparcia. W latach 2004–2006 projekty typu „odnowa wsi” mogły uzyskać wsparcie finansowe na poziomie centralnym z UE w ramach Sektorowego Programu Operacyjnego „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich” w działaniu 2.3 „Odnowa wsi oraz zachowanie i ochrona dziedzictwa kulturowego”. Zaplanowane wsparcie wyniosło wówczas 90 mln euro. W ramach tego programu wspierane były projekty inwestycyjne z zakresu:

- modernizacji i wyposażenia obiektów pełniących funkcje kulturalne, rekreacyjne i sportowe;
- odnowy obiektów zabytkowych charakterystycznych dla tradycji budownictwa wiejskiego regionu i ich adaptacji na cele publiczne oraz modernizacji przestrzeni publicznej we wsi (m.in. place, parki, tereny zielone);
- infrastruktury publicznej przyczyniającej się do rozwoju funkcji turystycznych wsi oraz działań związanych z promocją regionu (MRiRW 2004).

Z Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW) na lata 2007–2013 projekty typu „odnowa wsi” mogły uzyskać finansowanie z osi 3 – działanie „odnowa i rozwój wsi” – wiele możliwości wsparcia projektów odnowy wsi pojawiło się również w działaniach osi 4 LEADER. W PROW 2014–2020 realizowane było działanie M19: „Wsparcie dla rozwoju lokalnego w ramach inicjatywy LEADER (RLKS – rozwój lokalny kierowany przez społeczność)” oraz działanie M07: „Podstawowe usługi i odnowa wsi na obszarach wiejskich”. Ponadto źródłem

finansowania realizowanych przedsięwzięć w obrębie odnowy wsi na poziomie centralnym były fundusze unijne w latach 2007–2013, m.in. w ramach programów operacyjnych Kapitał Ludzki, Infrastruktura i Środowisko, a także środki krajowe budżetowe, m.in. Fundusz Inicjatyw Obywatelskich, program Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Na poziomie regionalnym finansowanie działań realizowanych w ramach odnowy wsi było możliwe poprzez wojewódzkie programy odnowy i Regionalne Programy Operacyjne Polityki Spójności, w tym w Małopolsce: działanie 11.2 „Odnowa obszarów wiejskich”, działanie 11.3 „Fundusz Rewitalizacji i Odnowy Małopolski”, działanie 6.1 „Rozwój dziedzictwa kulturowego i naturalnego”, działanie 6.3 „Rozwój wewnętrznych potencjałów regionu” czy też Program Operacyjny Rybactwo i Morze (PO RYBY 2014–2020); priorytet 3 „Zwiększanie zatrudnienia i spójności terytorialnej”. Na poziomie lokalnym były to fundusze sołeckie oraz środki pozyskane z organizacji pozarządowych, np. programy „Działaj Lokalnie” czy „Równać Szanse”.

W obrębie odnowy wsi zrealizowane zostały różnego rodzaju inicjatywy, takie jak:

- przedsięwzięcia inwestycyjne (tzw. twarde) – hale widowiskowe, boiska, sale gimnastyczne, świetlice, remizy, drogi, parkingi, oświetlenie uliczne, odnowa zabytków;
- przedsięwzięcia społeczne (tzw. miękkie) – warsztaty, szkolenia, działania edukacyjne (np. wystawy, organizacja wydarzeń kulturalnych lub imprez sportowo-rekreacyjnych, tworzenie stron internetowych danej miejscowości, realizacja filmów promocyjnych, wydawanie publikacji, map i innych materiałów turystycznych);
- przedsięwzięcia o charakterze mieszanym – remont lub wyposażenie obiektu, który pełni funkcje społeczno-kulturalne w połączeniu z realizacją warsztatów czy też imprez kulturalnych (Świgost, Mucha, Sykała 2017).

Wśród wnioskodawców projektów odnowy wsi znajdują się m.in.: samorządy gmin; instytucje kultury, partnerzy społeczni i gospodarczy; administracja rządowa, instytucje kultury, dla których organizatorami są jednostki samorządu terytorialnego; kościoły lub związki wyznaniowe; organizacje pozarządowe mające status organizacji pożytku publicznego.

3. Koncepcja *smart villages* i jej składowe

W ostatnich kilku latach popularność zyskuje koncepcja *smart villages*. Zakłada ona większą odporność społeczności lokalnych na wyzwania współczesności, przed którymi stoją, wykorzystując do tego – podobnie jak w przypadku programu

odnowy wsi – lokalne dobra i zasoby, a także angażując mieszkańców do kreowania kierunków rozwoju wsi.

Koncepcja *smart villages* wywodzi się z programów realizowanych w Azji i Afryce od połowy drugiej dekady XXI w. Programom tym przyświecała wizja *smart villages* sformułowana przez Terry'ego van Gevelta i Johna Holmesa (2015), a przedmiotem ich zainteresowania było przede wszystkim zapewnienie mieszkańcom podstawowych warunków bytowych oraz nowoczesnych źródeł energii. UE podążyła w kwestii *smart villages* własną ścieżką bazującą na inicjatywie oddolnej mieszkańców wsi i instytucji działających na rzecz jej rozwoju. Początku tej ścieżki upatruje się w tzw. deklaracji z Cork – dokumencie na rzecz lepszego życia na obszarach wiejskich („A Better Life in Rural Areas” [EC 2016]) wypracowanego przez uczestników konferencji, w trakcie której debatowano nad kierunkami rozwoju obszarów wiejskich i polityki rolnej UE. W deklaracji zapisano, że szczególną uwagę należy zwrócić na pokonanie przepaści cyfrowej poprzez intensyfikację cyfryzacji obszarów wiejskich, zarówno od strony technicznej (inwestycje), jak i kompetencyjnej (szkolenia) (EC 2016, s. 5).

Początkowo *smart villages* rozumiano przez pryzmat nowych technologii, cyfryzacji i korzystania z internetu, co widoczne jest m.in. w definicji zaproponowanej w 2017 r. przez komisarzy UE: Phila Hogana, Corinę Crețu i Violetę Bulc, w ramach pilotażowych działań na rzecz rozwoju *smart villages*. Według autorów tego dokumentu (EC 2017) *smart villages* to wsie (społeczności lokalne), które wykorzystują technologie cyfrowe i innowacje w swoim codziennym życiu, poprawiając w ten sposób jego jakość, polepszając standard usług publicznych i lepiej wykorzystując zasoby lokalne. Realizacja koncepcji *smart villages* jest urzeczywistnieniem założeń dokumentu „Europa 2020. Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu” (KE 2010). Zapisano w nim, że „istnieje potrzeba poprawy jakości edukacji, wzrostu wyników działalności badawczej oraz promowania transferu innowacji i wiedzy” (KE 2010, s. 13), a także pełnego wykorzystania „technologii informacyjno-komunikacyjnych, które będą wspierać rozwój innowacyjnych pomysłów, przekształcając je w nowe produkty i usługi” (KE 2010, s. 13). To ostatnie zdanie jest szczególnie bliskie przytoczonej wyżej definicji analizowanej koncepcji. W idei inteligentnych wsi dąży się bowiem do znalezienia równowagi pomiędzy aspektami środowiskowymi, ekonomicznymi i społecznymi, tworząc rodzaj układanki, w której uwzględnia się ograniczenia korzystania z różnych zasobów. Głównym celem jest poprawa jakości życia mieszkańców (w aspekcie społecznym) przy jednoczesnej optymalizacji korzyści ekonomicznych dla gospodarstw domowych, lokalnych samorządów i przedsiębiorstw (w aspekcie ekonomicznym), a także zapewnieniu trwałej ochrony przyrody i krajobrazu (w aspekcie środowiskowym). Łukasz Komorowski i Monika Stanny (2020, s. 10) rozważają, czy

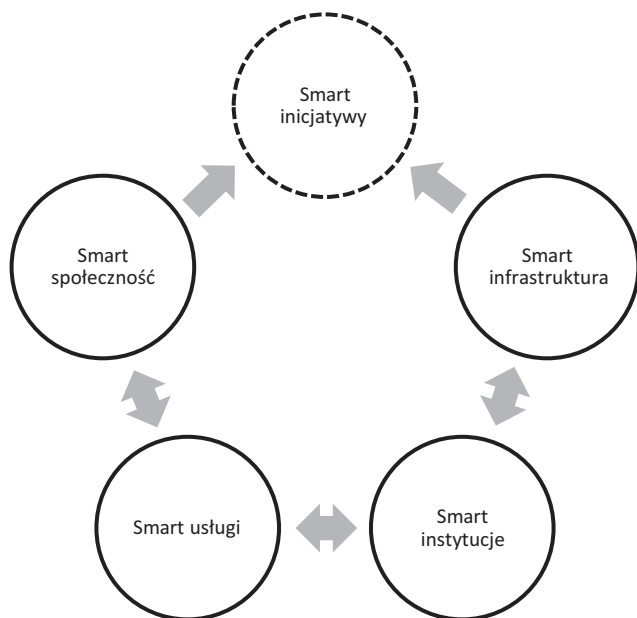
zbieżność z koncepcją rozwoju zrównoważonego nie sprawi, że *smart villages* będzie jej „koncepcją córką” nastawioną na przełamywanie przestrzennych ograniczeń i skracanie dystansu, aby mieszkańcy obszarów wiejskich mieli łatwiejszy dostęp do usług publicznych i atrakcyjnego środowiska życia. Analogię między tymi dwiema koncepcjami zauważają też inni badacze (por. Adamowicz, Zwolińska-Ligaj 2020; Pérez-delHoyo, Mora 2019).

W tym miejscu warto podkreślić, że z teoretycznego modelowego ujęcia *smart villages* są konstrukcją, na którą składają się komplementarne elementy (rysunek 1), scharakteryzowane poniżej.

Pierwszą składową jest infrastruktura. Dostęp do internetu w wiejskich gospodarstwach domowych stale się poprawia i według badań Głównego Urzędu Statystycznego (GUS 2022; 2017) wyniósł w 2022 r. 93,2%. Poprawie tej towarzyszy wyrównywanie różnic między miastem a wsią. Jeszcze w 2016 r. w miastach internet posiadało o 3,9 p.p. gospodarstw więcej niż na wsiach (81,7% vs 77,8%), a w 2005 r. o 17,3 p.p. więcej (36,1% vs 18,8%). Warto jednak podkreślić, że dla rozwoju koncepcji *smart villages* nie samo posiadanie internetu jest ważne, ale szybkość łącza. Na koniec 2019 r. w gminach wiejskich internet stacjonarny o przepustowości co najmniej 30 Mb/s był doprowadzony przeciętnie do 30% budynków, w gminach miejsko-wiejskich do 43%, a w gminach miejskich do 62%. Urząd Komunikacji Elektronicznej (UKE 2019) prognozuje, że do zamknięcia Programu Operacyjnego Polska Cyfrowa 2014–2020 wartość wskaźnika dla gmin wiejskich się podwoi.

Drugą składową są instytucje, zarówno samorządy wraz z jednostkami podległymi, jak i instytucje o charakterze społecznym (np. organizacje pozarządowe, lokalne grupy działania – LGD). Odpowiadają one nie tylko za pozyskiwanie funduszy i realizację zadań, lecz także za planowanie rozwoju danej jednostki w dłuższej perspektywie. Jedną ze sfer, za którą odpowiedzialne są instytucje, są usługi publiczne (trzecia składowa). Ich jakość zależy od wielu czynników, w tym takich, na które nawet najlepszy zarządca nie ma wpływu (np. położenie, sieć osadnicza, zasobność budżetu), i to właśnie w podejściu „smart” upatruje się szans na usługi publiczne dopasowane do potrzeb. Kolejne lata pokażą, w jakim stopniu polskie samorządy będą w stanie poszukiwać innowacyjnych rozwiązań wykorzystujących nowe technologie i współpracę z różnymi podmiotami gospodarki.

Ostatnią składową jest społeczność, z jednej strony odbiorca i użytkownik usług i infrastruktury, z drugiej zaś – uczestnik, pomysłodawca i kontroler instytucji. To właśnie od aktywności społeczności zależy tak wiele na danym obszarze, począwszy od udziału w wyborach lokalnych, przez zasilanie budżetu gminy, kończąc na współudziale w życiu społecznym. Odpowiednia dla danego obszaru konfiguracja powinna przyczynić się do realizacji inicjatyw zgodnych z założeniami koncepcji *smart villages* (tzw. smart inicjatyw) (por. Komorowski 2022).

Rysunek 1. Główne składowe *smart village*

Figure 1. Main components of smart village

Źródło: Komorowski, Stanny 2020, s. 12.

Source: Komorowski, Stanny 2020, p. 12.

Finansowanie przedsięwzięć związanych z inteligentnymi wsiami przewidziane jest w dwóch interwencjach opisanych w Planie Strategicznym dla Wspólnej Polityki Rolnej (WPR) na lata 2023–2027 (PS WPR 2023–2027) (MRiRW 2022). Już na poziomie strategicznym pojawiają się w nim pojęcia *smart villages* lub inteligentna wieś stosowane zamiennie. O pojemności definicyjnej tego pojęcia świadczy fakt, że występuje ono w aż dwóch celach strategicznych (CS) (CS4: „Przyczynianie się do łagodzenia zmiany klimatu i przystosowywania się do niej, a także do zrównoważonej produkcji energii” oraz CS8: „Promowanie zatrudnienia, wzrostu, włączenia społecznego i rozwoju lokalnego na obszarach wiejskich, w tym biogospodarki i zrównoważonego leśnictwa”) i czterech priorytetach (P):

- rozwój zrównoważonej energii również na bazie nieżywnościowego zastosowania biomasy rolniczej i leśnej (CS4.P4);
- rozwój form współpracy na obszarach wiejskich w wymiarze produkcyjnym, usługowym i społecznym (CS8.P8);

- stymulowanie rozwoju lokalnego przez innowacje, cyfryzację i wykorzystanie potencjału endogenicznego (CS8.P11);
- zaangażowanie młodych w życie lokalne, w tym w podejmowanie decyzji, tworzenie sieci i społeczności (CS8.P12).

Zgodnie z powyższym układem należy się spodziewać, że w początkowej fazie wdrażania PS WPR 2023–2027 *smart villages* będzie polegało przede wszystkim na aktywizacji społeczności lokalnych do opracowania wspólnych koncepcji działania w sołectwach lub gminach, zbieżnych z ogólnymi założeniami tej koncepcji. W szczególności podkreśla to CS8.P8, w którym planuje się powstawanie oddolnych strategii na rzecz bardziej optymalnego rozwoju infrastruktury, przedsiębiorczości, kapitału społecznego czy zmian estetyki przestrzeni. *Smart villages* rozpatrywane jest jako jedna z nowych metod współpracy, i – jak podkreślono w dokumencie – wywodzi się ono z podejścia LEADER. Jest jednak silniej skoncentrowane terytorialnie oraz tematycznie poprzez skupienie działań na nowych technologiach (np. biogospodarce, cyfryzacji, odnawialnych źródłach energii), w tym w szczególności przy opracowywaniu koncepcji *smart villages*, w których preferowane będą inicjatywy z uwzględnieniem rozwiązań zielonych i cyfrowych. O tym, że działania w zakresie omawianej koncepcji będą miały charakter przede wszystkim przedwdrożeniowy świadczy CS8.P12, który ma skupiać się na zabieganiu „o zainteresowanie rozwojem lokalnym młodych kobiet i mężczyzn oraz włączyć ich w oddolny proces zarządzania tym rozwojem poprzez zachęcanie ich do członkostwa w organizacjach pozarządowych, w tym aktywnego udziału w działalności LGD albo partnerstwach przygotowujących lub wdrażających koncepcje inteligentnej wsi” (MRiRW 2022, s. 252).

Niejako potwierdzenie powyższych wniosków można znaleźć na poziomie operacyjnym PS WPR 2023–2027, w którym *smart villages* obecne jest w dwóch interwencjach (I). Z punktu widzenia zbieżności z założeniami koncepcji ważniejsza wydaje się I13.1.: „LEADER/Rozwój Lokalny Kierowany przez Społeczność (RLKS)”. Nowością w interwencji LEADER/RLKS – jak pokazano w samym PS WPR 2023–2027 (MRiRW 2022, s. 1013–1033) – będą przedsięwzięcia z zakresu *smart villages* w różnych obszarach tematycznych, m.in. w zakresie polepszenia jakości życia, ograniczenia niekorzystnych trendów demograficznych, podniesienia jakości usług lokalnych, poszanowania środowiska przyrodniczego czy zmniejszenia wykluczenia cyfrowego.

Jednym z zakresów wsparcia wspomnianych interwencji jest przygotowanie koncepcji inteligentnej wsi. Jest to działanie fakultatywne, o jego włączeniu do lokalnej strategii rozwoju (LSR) decydować będą poszczególne LGD. W przypadku podjęcia przez LGD decyzji o wsparciu przygotowania koncepcji *smart villages* na terenie jej działania, realizowane będzie ono w formie projektów grantowych. Co

ciekawe, na sfinansowanie przygotowania jednej koncepcji kwota jednostkowa wynosi 4 tys. zł i została ona ustalona na bazie doświadczeń działania „Odnowa i rozwój wsi” w ramach PROW na lata 2007–2013. Według zapisów w PS WPR 2023–2027 działania te są zbliżone zakresem pracy oraz poniesionych kosztów. Zatem na poziomie operacyjnym koncepcja *smart villages* traktowana jest jako kontynuacja odnowy wsi.

Wspieranie inteligentnych wsi odbywać się będzie również w ramach pilotażowego wsparcia w I.10.10. „Infrastruktura na obszarach wiejskich oraz wdrożenie koncepcji inteligentnych wsi” (MRiRW 2022, s. 889–894). W ramach obszaru B tej interwencji przewiduje się wdrażanie wybranych elementów koncepcji inteligentnych wsi, wcześniej przygotowywanych w obrębie analizowanej wyżej interwencji LEADER/RLKS. Ta interwencja nastawiona jest przede wszystkim na inwestycje w zakresie nowoczesnej infrastruktury, m.in. służącej adaptacji do zmian klimatu i ochrony środowiska, np. poprzez inwestycje w odnawialne źródła energii, budowę zbiorników retencyjnych czy budownictwo pasywne.

Wspomniany pilotażowy charakter pozwoli w tej perspektywie finansowej na wsparcie zaledwie kilkunastu dużych projektów – z założenia po jednym w każdym województwie o wartości do 10 mln zł każdy. W związku z tym, że interwencja ta kierowana jest do gmin lub związków międzygminnych (jako inwestorów i beneficjentów), nie do końca, zdaniem autorów, wpisuje się w założenia koncepcji *smart villages*, a zwłaszcza elementu związanego z oddolnością i działaniem w mikroskali.

4. Podobieństwa i różnice między rozważanymi koncepcjami

Odnowa wsi i *smart villages* to dwa ważne instrumenty rozwoju obszarów wiejskich. Czy ten drugi jest kontynuacją odnowy wsi? Na pewno obie koncepcje wychodzą naprzeciw problemom, z którymi mierzą się wsie i są zbieżne pod względem głównego celu, jakim jest poprawa warunków życia mieszkańców wsi. Ponadto w obu przedstawionych koncepcjach rozwoju obszarów wiejskich kładzie się nacisk na posiadane przez wsie zasoby, w tym w szczególności zasoby ludzkie. Kłodziński (2006) uważa, że warunkiem powodzenia realizowanych przedsięwzięć rozwojowych nie są środki materialne, ale właśnie ludzie, ich umiejętność samoorganizowania się, współdziałania oraz wyłanianie się liderów. Należy jednak podkreślić, że samo występowanie zasobów ludzkich na danym obszarze nie wpływa na rozwój lokalny. Istnieje konieczność ich zauważenia i zagospodarowania, co zarówno w programie odnowy wsi, jak i koncepcji *smart villages* jest konieczne, by osiągnąć sukces. Co więcej, zasoby ludzkie są bardzo ważnym kapitałem, ale nie jedynym potrzebnym do realizacji inicjatyw na obszarach wiejskich. Analizując

przedsięwzięcia realizowane na wsiach w Polsce, autorzy zauważyli, że kapitał może obejmować również:

- kapitał naturalny (ziemia, organizmy żywe, krajobraz, położenie umożliwiające rozwój, energia);
- kapitał ludzki (sołtys i rada sołecka, lider);
- kapitał finansowy (fundusz sołecki, budżet gminy, granty, środki z sektora rządowego i pozarządowego);
- kapitał rzeczowy (infrastruktura drogowa, technologiczna, kulturowa);
- kapitał społeczny (mieszkańcy – inicjatywa obywatelska);
- kapitał informacyjny (kanały komunikacji);
- kapitał instytucjonalny (organizacje sektora publicznego, organizacje sektora pozarządowego).

Z wywiadów przeprowadzanych podczas realizacji projektu „Pogłębione badanie smart villages w Polsce – wybrane przykłady” można wnioskować, że odpowiednia kombinacja zasobów jest kluczem do rozwoju i kształtowania rozwiązań poprawiających jakość życia mieszkańców obszarów wiejskich. Według autorów opracowania najtrudniejszym do uruchomienia zasobem są zasoby ludzkie, natomiast niezbędnym szczególnie przy dużych inwestycjach infrastrukturalnych jest – co wydaje się oczywiste – kapitał finansowy (Kalinowski, Komorowski, Rosa 2021).

Obie przedstawiane koncepcje rozpatrywać można z dwóch perspektyw: jako szersze modele rozwoju lokalnego oraz jako instrumenty wsparcia finansowane ze środków UE. W obu analizowanych podejściach znaleźć można cechy wspólne oraz różnice. Wśród tych pierwszych są m.in.:

- podobna ścieżka rozwoju;
- wsparcie ze strony systemu instytucjonalnego;
- finansowanie ze środków UE;
- realizacja przedsięwzięć związanych z rozwojem regionalnym i lokalnym;
- nastawienie na rozwój obszarów wiejskich w skali sołectw;
- odpowiedź na rzeczywiste potrzeby mieszkańców;
- uwzględnienie lokalnych uwarunkowań i zasobów;
- obecność lidera;
- wspieranie oddolnych inicjatyw poprawiających jakość życia;
- zaangażowanie obywateli motywowanych odpowiedzialnością za rozwój swojej miejscowości;
- podkreślenie roli czynnika ludzkiego i stosunków międzyludzkich w wykorzystaniu kapitału terytorialnego przestrzeni wiejskiej;
- realizacja zarówno przedsięwzięć inwestycyjnych, jak i społecznych w wymiarach społecznym, gospodarczym i przestrzennym.

Tabela 1. Główne różnice między koncepcjami *smart villages* i odnową wsi

Table 1. The main differences between the concepts of *smart villages* and rural renewal

Kryterium	Koncepcja	
	Odnowa wsi	<i>Smart villages</i>
Zakorzenie	Sprawdzony i znany instrument wsparcia	Nowy instrument wsparcia
Aplikowalność	Duże doświadczenie we wdrażaniu	Brak doświadczenia
Zasady wsparcia	Stabilne zasady otrzymywania wsparcia	Zasady w opracowaniu
Efektywność	Możliwość oceny skuteczności wsparcia	Brak możliwości, zbyt nowy instrument, brak perspektywy
Poziom wdrażania	Opiera się na podejściu oddolnym	Jeszcze większa oddolność działania w <i>smart villages</i> (mikroskala)
Podstawa wdrażania	Realizowane na bazie planów odnowy miejscowości	Realizowane na bazie koncepcji <i>smart villages</i> dla miejscowości oraz na pilotażowym wdrożeniu kilkunastu dużych projektów
Finansowanie	Finansowanie zapewnione w konkretnych programach	Finansowanie, póki co, tylko na stworzenie koncepcji oraz pilotaż tzw. kompleksowych projektów infrastrukturalnych

Źródło: opracowanie własne.
Source: own study.

Koncepcje stanowią proces, który nigdy się nie skończy ze względu na dokonujące się przemiany i konieczność dostosowywania się wciąż do zmian, zarówno społecznych, jak i gospodarczych występujących na danych obszarach. Główne różnice w obu podejściach zostały przedstawione w tabeli 1.

5. Podsumowanie

Odpowiadając na pytanie zawarte w tytule opracowania, można stwierdzić, że koncepcja *smart villages*, chociaż zawiera elementy nowości, to opiera się na już istniejących programach i podejściach, takich jak odnowa wsi. Stanowi ona kolejny etap rozwoju odnowy wsi, dostosowany do nowych realiów cywilizacyjnych, w tym tworzenia odporności zarówno obszarów wiejskich, jak i ludności wsi. Ma na celu tchnięcie nowej energii w dotychczasowe działania na rzecz rozwoju obszarów wiejskich, uwzględniając podejście innowacyjne. W artykule porównano obie koncepcje i wskazano na wiele wspólnych cech, takich jak znaczenie zasobów ludzkich, w tym pozycję i rolę lidera, potrzebę aktywizacji społeczności

Tabela 2. Wybrane rekomendacje dla wdrażania koncepcji *smart villages*¹**Table 2.** Selected recommendations for implementing the smart villages concept

Treść rekomendacji	Wniosek z badania	Uzasadnienie
Rekomendacje dla polityk		
„Kontynuowanie w politykach unijnych i krajowych wsparcia obszarów szczególnie wykluczonych cyfrowo pod względem infrastruktury informacyjno-komunikacyjnej” (Kalinowski, Komorowski, Rosa 2021, s. 133)	Wykluczenie cyfrowe części mieszkańców wsi Technologie cyfrowe jako narzędzie pomocne do realizacji innych celów	Zauważa się zmianę postrzegania inteligentnych wsi z miejsc testowania zaawansowanych rozwiązań technologicznych na miejsca wdrażania innowacji społecznych, wspomaganych technologiami. Potrzebny jest do tego nie tylko wysoko przepustowy internet, ale też kompetencje cyfrowe mieszkańców
„Zachęcanie w programach unijnych i krajowych do tworzenia stowarzyszeń, lokalnych partnerstw i wspierania wymiany doświadczeń dotyczących podejścia do inteligentnych wsi” (Kalinowski, Komorowski, Rosa 2021, s. 134)	Działania o charakterze „smart” często wymagają współpracy i partnerstwa	Liderzy lokalni zauważają, że część inicjatyw nie jest możliwa do zrealizowania bez współpracy z samorządem lokalnym (wkład własny, decyzje administracyjne), z organizacjami pozarządowymi (osobowość prawna), lokalną grupą działania (ubieganie się o granty), z przedsiębiorcami (usługi, pomoc finansowa), jak i z innymi liderami (wymiana doświadczeń i informacji)
„Uwzględnienie w różnych programach i politykach wieloaspektowości i różnorodności podejścia <i>smart villages</i> oraz obecność tzw. perspektywy terytorialnej” (Kalinowski, Komorowski, Rosa 2021, s. 134)	Wsie są różnorodne pod wieloma względami – warunków lokalizacyjnych, cech społeczno-ekonomicznych, struktury społecznej	Analizowane inicjatywy zostały zrealizowane zarówno we wsiach podmiejskich, względnie zamożnych i o wysokim kapitale ludzkim, jak i we wsiach peryferyjnych, o niskiej dostępności przestrzennej i względnie niskim kapitale ludzkim

¹ Rekomendacje sformułowano na bazie wyników projektu badawczego Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich nr KSOW/4/2020/052 w ramach Planu Operacyjnego KSOW na lata 2020–2021, opublikowanych w pracy *Koncepcja smart villages. Przykłady z Polski* (Kalinowski, Komorowski, Rosa 2021).

Tabela 2. – cd.

Table 2. – cont.

Treść rekomendacji	Wniosek z badania	Uzasadnienie
Rekomendacje dla społeczności lokalnych		
„Organizowanie szkoleń, warsztatów w celu nabycia przez mieszkańców nowych kompetencji cyfrowych, rozmowy uświadamiające z lokalną społecznością o zaletach nowych technologii oraz szkolenia z zakresu cyberbezpieczeństwa” (Kalinowski, Komorowski, Rosa 2021, s. 136)	Mieszkańcy w celu zrozumienia idei inteligentnej wsi powinni poznać nowe technologie i innowacje oraz możliwości, jakie one stwarzają	Część mieszkańców (zwłaszcza starszych) mimo posiadania łącza nie korzysta z internetu, a kontakt z nimi jest utrudniony. Konieczne są szkolenia dla tej grupy, aby mogła poznać i zrozumieć nowe technologie i potrafiła z nich korzystać
„Wsparcie ze strony pracowników gminy w wyszukiwaniu odpowiedniego funduszu i zapewnienie łatwego dostępnego wsparcia w fazie przygotowawczej smart rozwiązań oraz przy przejściu przez procedurę” (Kalinowski, Komorowski, Rosa 2021, s. 137)	Małe miejscowości mają znikome szanse w konkurowaniu o granty i dotacje	Liderzy wskazywali, że ich pracę ułatwiłoby wsparcie ze strony wykwalifikowanych doradców, m.in. z zakresu pozyskiwania źródeł finansowania. Zdarzały się sytuacje, gdy liderzy rezygnowali z ubiegania się o środki finansowe ze względu na swoje obawy i brak wiedzy
„Nagradzanie i promowanie liderów i społeczności lokalnych, które dokonują smart zmian” (Kalinowski, Komorowski, Rosa 2021, s. 138)	Lokalni liderzy mają poczucie osamotnienia w swoich działaniach	Promowanie dobrych praktyk oraz docenianie inicjatorów mogą być pomocne we włączeniu mieszkańców w planowane działania lub stanowić inspirację do rozwiązania problemów lokalnych w innych miejscach

Źródło: opracowanie własne na podstawie (Kalinowski, Komorowski, Rosa 2021, s. 132–140).
 Source: own study based on (Kalinowski, Komorowski, Rosa 2021, pp. 132–140).

lokalnych czy też źródła finansowania działań prorozwojowych. W opinii autorów opracowania koncepcja *smart villages* wyróżnia się nowoczesnymi rozwiązaniami technologicznymi, które stanowią narzędzie umożliwiające podniesienie jakości życia mieszkańców. Autorzy opracowania oczekują, że społeczności lokalne, które z powodzeniem wdrażały narzędzie odnowy wsi, znajdują wartość dodaną w *smart villages*, a te, które dotychczas nie wykorzystywały potencjału programu odnowy, dzięki nowej koncepcji poczynają impuls do podjęcia aktywności.

W związku z tym, że koncepcja *smart villages* ma charakter naukowo-praktyczny w tabeli 2 przedstawiono rekomendacje dla dalszego jej rozwoju. Rekomendacje

zostały podzielone na odnoszące się bezpośrednio do polityk kreowanych na poziomach wyższych niż lokalny oraz te, które odnoszą się do działań podejmowanych na poziomie lokalnym.

Koncepcja *smart villages* może stanowić wartościową odpowiedź na nowe wyzwania cywilizacyjne, przed jakimi stoją obszary wiejskie. Ich rozwój możliwy będzie wyłącznie wtedy, gdy zaangażowane będą zarówno władze lokalne, jak i mieszkańcy. Zaproponowane rekomendacje mają na celu wspieranie rozwoju społeczności lokalnych, zwiększenie ich aktywności i wykorzystanie potencjału, który tkwi w tych obszarach. Od szybkości ich wdrożenia, a także narzędzi, które otrzymają wszystkie zainteresowane strony, uzależniony jest sukces obszarów wiejskich, a w efekcie poprawa jakości życia ich mieszkańców. Należy mieć na uwadze, że koncepcja ta prawdopodobnie nie powstrzyma wyludniania peryferyjnych obszarów wiejskich, nie zapobiegnie starzeniu się społeczeństwa, jednak może stać się impulsem do tworzenia narzędzi poprawy jakości życia. Wymaga to uwzględnienia indywidualnych potrzeb i zasobów każdej społeczności wiejskiej. Wszystko to może przyczynić się do wyrównania szans i zrównoważonego rozwoju, co stanowi kluczowe cele dla przyszłości wsi.

Bibliografia

- Adamowicz M., Zwolińska-Ligaj M. (2020). The “smart village” as a way to achieve sustainable development in rural areas of Poland. *Sustainability*, 12 (16), 6503. DOI:10.3390/su12166503.
- Bański J., Czapiewski K. (2016). Funkcje gospodarcze. W: J. Bański (red.). *Atlas obszarów wiejskich w Polsce*. Warszawa: Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN.
- Blakely E.J., Bradshaw T.K. (2002). *Planning Local Economic Development: Theory and Practice*. Wydanie 3. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Błąd M. (2007). Kilka refleksji na temat odnowy wsi. W: M. Kłodziński, M. Błąd, R. Wilczyński (red.). *Odnowa wsi w integrującej się Europie* (s. 105–112). Warszawa: Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN.
- Buitrón A. (1961). Community development in theory and practice. *Community Development Bulletin*, 12 (2), 61–67.
- Czapiewska G. (2011). Odnowa wsi szansą na rozwój peryferyjnych obszarów wiejskich Pomorza. *Barometr Regionalny*, 3 (25), 85–94. DOI:10.56583/br.1324.
- EC [European Commission] (2017). EU Action for Smart Villages. https://ec.europa.eu/enrd/news-events/news/eu-action-smart-villages_en.html (dostęp: 20.03.2023).
- EC (2016). The Cork Declaration 2.0. “A Better Life in Rural Areas”. Luxembourg: Publications Office of the European Union. https://enrd.ec.europa.eu/sites/default/files/cork-declaration_en.pdf (dostęp: 20.03.2023).

- Gevelt T. van, Holmes J. (2015). A vision for smart villages. *Briefing*, 5. <https://e4sv.org/wp-content/uploads/2015/08/05-Brief.pdf> (dostęp: 20.03.2023).
- Głaz M., Hasiński W. (2010). Odnowa wsi dolnośląskiej – pierwsze doświadczenia wdrażania Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2007–2013. *Studia Obszarów Wiejskich*, 24, 174–185.
- GUS [Główny Urząd Statystyczny] (2022). *Spółeczeństwo informacyjne w Polsce w 2022 r.* Seria: Analizy statystyczne. Warszawa: GUS; Szczecin: Urząd Statystyczny w Szczecinie. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/nauka-i-technika-spoleczenstwo-informacyjne/spoleczenstwo-informacyjne/spoleczenstwo-informacyjne-w-polsce-w-2022-roku,1,16.html> (dostęp: 26.01.2023).
- GUS (2017). *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2017*. Warszawa: GUS. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-statystyczny-rzeczypospolitej-polskiej-2017,2,17.html> (dostęp: 3.02.2023).
- Heffner K. (2007). Fundamenty procesu przemian aktywizacyjnych na obszarach wiejskich. W: M. Kłodziński, M. Bład, R. Wilczyński (red.). *Odnowa wsi w integrującej się Europie* (s. 51–66). Warszawa: Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN.
- Heffner K., Latocha A. (2021). Depopulacja i zanikające wsie w strukturze obszarów wiejskich pogranicza polsko-czeskiego. *Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna*, 55, 67–89. DOI:10.14746/rrpr.2021.55.06.
- Idziak W., Wilczyński R. (2013). *Odnowa wsi. Przestrzeń, ludzie, działania*. Warszawa: Fundacja Programów Pomocy dla Rolnictwa FAPA.
- Kaleta A. (2007). Odnowa wsi z perspektywy historycznej. W: M. Kłodziński, M. Bład, R. Wilczyński (red.). *Odnowa wsi w integrującej się Europie* (s. 77–86). Warszawa: Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN.
- Kalinowski S. (2015). *Poziom życia ludności wiejskiej o niepewnych dochodach*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Kalinowski S., Komorowski Ł., Rosa A. (2021). *Koncepcja smart villages. Przykłady z Polski*. Warszawa: Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN.
- Kamiński R. (2011). Oddolnie czy odgórnie – jak program Leader wpływa na społeczności wiejskie? W: I. Bukraba-Rylska (red.). *Między interwencją a interakcją. Lokalne grupy działania w społecznościach wiejskich* (s. 65–93). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Kamiński R. (2008). *Aktywność społeczności wiejskich. Lokalne inicjatywy organizacji pozarządowych*. Warszawa: Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN.
- KE [Komisja Europejska] (2010). Europa 2020. Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu. KOM(2010) 2020 wersja ostateczna. https://ec.europa.eu/eu2020/pdf/1_PL_ACT_part1_v1.pdf (dostęp: 31.05.2023).
- Kłodziński M. (2007). Program odnowy wsi a jej kapitał ludzki, społeczny i kulturowy. W: M. Kłodziński, M. Bład, R. Wilczyński (red.). *Odnowa wsi w integrującej się Europie*. Warszawa: Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN.
- Kłodziński M. (2006). *Aktywizacja społeczno-gospodarcza gmin wiejskich i małych miast*. Seria: Problemy Rozwoju Wsi i Rolnictwa. Warszawa: Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN.

- Kłodziński M. (2003). Jak aktywizować gminę wiejską? W: M. Kłodziński, W. Dzun (red.). *Aktywizacja wiejskich obszarów problemowych* (s. 17–32). Warszawa: Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN.
- Komorowski Ł. (2022). Smart initiatives in a suburban community: An example from the Holy Cross Mountains in Poland. *Mountain Research and Development*, 42 (1), D1–D9. DOI:10.1659/MRD-JOURNAL-D-21-00037.1.
- Komorowski Ł., Stanny M. (2020). Smart villages: Where can they happen? *Land*, 9 (5), 151, 12. DOI:10.3390/land9050151.
- Milczarek-Andrzejewska D., Zawalińska K., Czarnecki A. (2018). Land-use conflicts and the Common Agricultural Policy: Evidence from Poland. *Land Use Policy*, 73, 423–433. DOI:10.1016/j.landusepol.2018.02.016.
- MRiRW [Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi] (2022). Plan Strategiczny dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023–2027. <https://www.gov.pl/web/wprpo2020/zatwierdzony-przez-komisje-europejska-plan-strategiczny-dla-wspolnej-polityki-rolnej-na-lata-2023-2027> (dostęp: 20.02.2023).
- MRiRW (2004). Sektorowy Program Operacyjny „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich, 2004–2006”. Załącznik do rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 3 września 2004 r. (poz. 2032).
- Musiał W. (2007). Dezagraryzacja polskiej wsi – problemy ekonomiczne, ekologiczne i społeczne. *Wieś i Rolnictwo*, 3, 29–44.
- Niedźwiecka-Filipiak I. (2007). Idealny projekt odnowy wsi w praktyce. VI Europejski Kongres Odnowy Wsi w Kamieniu Śląskim. Materiały konferencyjne. http://www.umwd.dolnyslask.pl/fileadmin/user_upload/WROW/ODNOWA_WSI_DLS/prezentacje/irena.pdf (dostęp: 26.02.2023).
- Pérez-delHoyo R., Mora H. (2019). Toward a new sustainable development model for smart villages. W: A. Visvizi, M.D. Lytras, G. Mudri (red.). *Smart Villages in the EU and Beyond* (s. 49–62). Bingley: Emerald Publishing. DOI:10.1108/978-1-78769-845-120191005.
- Prus P. (2008). Współczesne problemy rolnictwa i obszarów wiejskich w Polsce. *Problemy Rolnictwa Światowego*, 5 (20), 1–11.
- Rosner A. (2016). Współczesne procesy zmian zaludnienia obszarów wiejskich w Polsce. *Studia Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN*, 167, 232–249.
- Rydz E. (2009). Wpływ programów odnowy wsi na aktywizację społeczności lokalnych w województwie pomorskim. W: B. Domański, W. Kurek (red.). *Gospodarka i przestrzeń. Prace dedykowane profesor Danucie Ptaszyckiej-Jackowskiej* (s. 263–281). Kraków: Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Stanny M., Rosner A., Komorowski Ł. (2023). *Monitoring rozwoju obszarów wiejskich. Etap IV. Dekada przemian społeczno-gospodarczych*. Warszawa: Fundacja Europejski Fundusz Rozwoju Wsi Polskiej, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN. DOI:10.53098/MROW.2720-376X.
- Stanny M., Strzelecki P. (2020). Ludność wiejska. W: J. Wilkin, A. Hałasiewicz (red.). *Polska wieś 2020. Raport o stanie wsi* (s. 31–51). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.

- Śleszyński P. (2018). Społeczno-ekonomiczne skutki chaosu przestrzennego dla osadnictwa i struktury funkcjonalnej terenów. *Studia Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN*, 182, 29–80.
- Świgost A., Mucha A., Sykała Ł. (2017). Odnowa wsi w województwie małopolskim. Aktorzy i kierunki działań. *Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna*, 39, 201–216.
- UKE [Urząd Komunikacji Elektronicznej] (2019). MapBook. <https://mapbook.uke.gov.pl/> (dostęp: 5.03.2023).
- Wilczyński R. (2003). *Odnowa wsi perspektywą rozwoju obszarów wiejskich w Polsce*. Poznań: Fundacja Fundusz Współpracy – Program Agro-Info, Krajowe Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich Oddział w Poznaniu.
- Wilkin J., Hałasiewicz A. (red.) (2022). *Polska wieś 2022. Raport o stanie wsi*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar. DOI:10.7366/9788366849549.
- Wolski O. (2017). Odnowa wsi jako przedmiot badań. Ewolucja i systematyzacja pojęcia. *Wiś i Rolnictwo*, 2 (175), 119–145. DOI:10.53098/wir022017/06.
- Wójcik M. (2017). Odnowa wsi jako przedmiot badań geograficzno-osadniczych. *Studia Obszarów Wiejskich*, 48, 7–18. DOI:10.7163/SOW.48.1.
- Zwęglińska-Gałecka D. (2022). Gentrified countryside and non-gentrified countryside: Spatial dimension of the rural gentrification process. *Eastern European Countryside*, 28 (1), 5–24. DOI:10.12775/eec.2022.001.

The Smart Villages Concept: Is this the Next Stage of Rural Renewal?

Abstract: The rural renewal programme and the idea of smart villages are concepts adopted in the European Union that promote projects to improve rural residents' living conditions. Both programmes aroused interest not only among representatives of local government authorities but also among rural leaders. While the rural renewal programme, which has been known for 20 years, allows us to look at the completed projects and the challenges we face from a different perspective, the concept of smart villages is such a new solution that it is still unknown what it will work for and what its effects will be. The article characterises both concepts and points out their similarities and differences. In addition, an attempt was made to answer whether the concept of smart villages rural development is a continuation of the rural renewal programme or a completely new solution to improve the quality of life in the countryside. The comparative analysis made it possible to identify common features of both programmes, including activation of the local community, considering local conditions and resources, and implementing both infrastructural and social projects. Recommendations for further development of smart villages were also formulated.

Keywords: smart villages, rural renewal, local community, village, local development, Poland.